

УДК 343.1:343.13:343.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.5.65>

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА КВАЛІФІКАЦІЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

Попович О.В.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції
та прав людини,
Чернівецький юридичний інститут
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID: 0000-0002-6778-4714*

Томаш Л.В.,
*кандидат юридичних наук,
в.о. директора
Буковинської державної сільськогосподарської дослідної станції
Інституту сільського господарства
Карпатського регіону НААН
ORCID: 0000-0003-4649-2672*

Попович О.В., Томаш Л.В. Кримінально-правова кваліфікація як елемент кримінально-правової політики держави: сучасні виклики.

Кримінально-правова кваліфікація розглядається як базовий елемент кримінально-правової політики держави, що забезпечує практичну реалізацію кримінального закону та формує єдність правозастосування. У дослідженні акцентовано увагу на трансформації цього інституту в умовах воєнного стану, цифровізації суспільних відносин та євроінтеграційних процесів. Підкреслено, що правильна кримінально-правова кваліфікація має вирішальне значення для забезпечення принципів законності, правової визначеності та справедливості у кримінальному судочинстві, а її якість безпосередньо впливає на ефективність реалізації державної політики у сфері протидії злочинності.

Розкрито особливості кваліфікації у різних категоріях кримінальних правопорушень. Зокрема, у кримінальних провадженнях про крадіжку, грабїж, шахрайство та привласнення, простежується тенденція до уніфікації підходів, що підтверджується правовими позиціями Верховного Суду. У нещодавно інкорпорованих до КК України складах кримінальних правопорушень (зокрема ст. 111-1 КК України), виявлено труднощі, пов'язані з невизначеністю диспозиції та конкуренцією норм, які породжують неоднаковість у правозастосуванні.

Окремо висвітлено проблематику кваліфікації воєнних злочинів, де відбувається інтеграція положень міжнародного гуманітарного права та практики міжнародних трибуналів у національне кримінальне судочинство. Це підкреслює політичний вимір інституту та його значення для міжнародного іміджу України.

У сфері кіберзлочинності акцентовано на відсутності узгоджених критеріїв розмежування кримінальної та адміністративної відповідальності, що створює ризики правової невизначеності й актуалізує необхідність вироблення нових доктринальних підходів.

Зроблено висновок, що кримінально-правова кваліфікація є багатовимірним явищем, яке поєднує правозастосовний і політичний аспекти. Вона виконує функцію індикатора ефективності та легітимності кримінально-правової політики, а її розвиток потребує гармонізації законодавчих конструкцій, уніфікації судової практики та узгодження з міжнародними стандартами.

Ключові слова: кримінально-правова кваліфікація; кримінально-правова політика; правова визначеність; воєнний стан; воєнні злочини; колабораційна діяльність; кіберзлочинність; судова практика; європейська інтеграція; міжнародні стандарти.

Popovych O.V., Tomash L.V. Criminal law qualification as an element of the state criminal law policy: contemporary challenges.

The article explores criminal law qualification as a fundamental component of the state's criminal law policy, which ensures the practical implementation of criminal legislation and promotes the uniform application of law. Particular attention is given to the transformation of this institution in the context of martial law, the digitalization of social relations, and European integration processes. It is argued that accurate criminal law qualification plays a decisive role in safeguarding the principles of legality, legal certainty, and fairness in criminal proceedings, while its quality directly determines the effectiveness of state policy in the sphere of crime prevention.

The study identifies specific features of qualification across different categories of criminal offenses. In cases of theft, robbery, fraud, and embezzlement, a tendency toward unification of approaches has been observed, as reflected in the jurisprudence of the Supreme Court. At the same time, recently incorporated provisions of the Criminal Code of Ukraine (notably Article 111-1) demonstrate challenges associated with the vagueness of dispositions and the concurrence of norms, leading to inconsistencies in judicial practice.

The article also addresses the qualification of war crimes, where the incorporation of norms of international humanitarian law and the case law of international tribunals into domestic proceedings reveals the political dimension of this institution and its importance for Ukraine's international standing. In the field of cybercrime, the absence of clear criteria for distinguishing between criminal and administrative liability is underscored, which generates risks of legal uncertainty and highlights the need for new doctrinal approaches.

It is concluded that criminal law qualification represents a multidimensional phenomenon combining both law-enforcement and political aspects. It functions as an indicator of the effectiveness and legitimacy of criminal law policy, while its further development requires harmonization of legislative frameworks, unification of judicial practice, and alignment with international standards.

Key words: criminal law qualification; criminal law policy; legal certainty; martial law; war crimes; collaboration activity; cybercrime; judicial practice; European integration; international standards.

Актуальність теми дослідження. Кримінально-правова кваліфікація обіймає одне з центральних місць у структурі кримінально-правової політики держави, оскільки саме через неї реалізується завдання кримінального закону щодо забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, суспільних та державних інтересів. Її значення виходить далеко за межі суто техніко-юридичного інституту, адже правильна кримінально-правова кваліфікація є умовою дотримання принципів законності, правової визначеності та справедливості у кримінальному судочинстві. Сучасні трансформаційні процеси в Україні, зумовлені воєнним станом, європейською інтеграцією та цифровізацією суспільних відносин, актуалізують проблему формування цілісної та послідовної практики кримінально-правової кваліфікації. З одного боку, держава стикається з необхідністю адекватної правової оцінки нових форм злочинності – воєнних злочинів, колабораційної діяльності, злочинів у кіберпросторі, – що потребують узгодження з міжнародними стандартами. З іншого боку, неврегульованість окремих кримінально-правових конструкцій та неоднаковість судової практики породжують правову невизначеність, підриваючи ефективність кримінально-правової політики. У цьому контексті наукове осмислення кримінально-правової кваліфікації як елементу кримінально-правової політики набуває особливої ваги, оскільки від її належного функціонування залежить баланс між кримінально-правовою репресією та гарантіями прав людини, єдність правозастосовної практики та довіра суспільства до держави.

Метою дослідження є концептуальне осмислення кримінально-правової кваліфікації як інтегративного елементу кримінально-правової політики держави, спрямованого на забезпечення належної криміналізації та пеналізації суспільно небезпечних діянь, підтримання єдності правозастосовної діяльності та утвердження принципів законності й правової визначеності. Дослідження покликане не лише виявити системні суперечності та прогалини, що проявляються у практиці кримінально-правової кваліфікації в умовах воєнного стану, глобальної цифровізації та євроінтеграційних процесів, але й обґрунтувати доктринальні засади та виробити науково вивірені пропозиції щодо вдосконалення механізмів кримінально-правової кваліфікації як складової сучасної державної політики у сфері протидії злочинності.

Стан опрацювання проблематики. Питання співвідношення криміналізації, пеналізації та кваліфікації традиційно перебувають у центрі уваги вітчизняної доктрини. У працях В. Борисова, П. Фріса, О. Дудорова, М. Хавронюка, В. Навроцького та інших науковців сформульовано базові підходи до розуміння кваліфікації як гарантії законності й правової визначеності, а також індикатора ефективності кримінально-правової політики. Водночас слід констатувати, що більшість наукових напрацювань орієнтовані на загальнотеоретичні аспекти, тоді як питання впливу воєнного стану, цифровізації суспільних відносин та інтеграції міжнародних стандартів на практику кваліфікації злочинів залишаються дослідженими недостатньо. Саме ці напрями потребують подальшого доктринального осмислення, оскільки вони визначають здатність національної правової системи адекватно реагувати на новітні виклики.

Виклад основного матеріалу. Після проголошення незалежності Україна отримала можливість самостійно формувати кримінально-правову політику, що закономірно зумовило перегляд підходів до кримінально-правової кваліфікації. Уже на етапі розробки та ухвалення Кримінального кодексу України 2001 року стало очевидним, що кваліфікація не може обмежуватися лише формальною процедурою встановлення відповідності між фактичними обставинами та законодавчою нормою. Вона поступово набула статусу інтегративного елементу кримінально-правової політики, адже саме через кваліфікацію кримінальний закон наповнюється реальним змістом, забезпечуючи охорону прав людини, правову визначеність і дотримання принципу справедливості [1].

Питання визначення кримінально-правової політики та її співвідношення з інститутом кваліфікації є одним із ключових у сучасній науці. Так, наприклад, В. Борисов та П. Фріс розглядають кримінально-правову політику як «програму державного реагування на злочинність, що виявляється у змісті кримінального законодавства і практиці його застосування» [2, с. 15]. Це визначення підкреслює комплексність політики, що включає як законодавчий рівень (криміналізація й пеналізація), так і правозастосовний, у якому вирішальну роль відіграє кваліфікація. Якщо криміналізація та пеналізація задають стратегічні орієнтири, то кваліфікація виконує функцію тактичного рівня реалізації державних рішень.

Українська наука давно подолала вузьке уявлення про кваліфікацію як про суто техніко-юридичний інститут. В. Навроцький наголошує, що правильна кваліфікація є «індикатором життєздатності кримінально-правових приписів», адже без неї кримінально-правові заборони перетворюються на декларацію [3, с. 47]. У науковому дискурсі зазначають, що непослідовність у кваліфікації породжує відчуття вибірковості правосуддя, що підриває довіру суспільства до правової системи. У свою чергу, М. Хавронюк у контексті воєнних викликів наголошує, що від чіткості кваліфікації залежить не лише юридична визначеність, але й стабільність правопорядку в цілому [4].

Значення кваліфікації особливо виразно проявляється у період збройної агресії російської федерації проти України. Запровадження у 2022 році статті 111-1 КК України («Колабораційна діяльність») стало показовим прикладом того, як політичні виклики формують потребу у нових кримінально-правових конструкціях. Однак невизначеність її диспозиції та схожість із суміжними складами кримінальних правопорушень (зокрема державної зради, пособництва) призвели до серйозних проблем у правозастосуванні. З цього приводу, О. Дудоров та Р. Мовчан справедливо зазначають, що правова невизначеність колабораційних складів, зокрема через схожість із державною зрадою та пособництвом державі-агресору, створює труднощі правозастосування і потребує вдосконалення законодавства» [5, с. 96-97] правова невизначеність у цій сфері може мати не лише суто юридичні, а й політичні наслідки, адже неправильна кваліфікація окремих діянь може підірвати легітимність державної політики у сфері національної безпеки [5]. За даними правозахисних організацій та ЄДРСП, у 2022 році ухвалено близько 180 вироків за ст. 111-1 КК України, у 2023 році – понад 350, а станом на середину 2024 року їх кількість перевищила 500 [6].

Проблеми правової визначеності проявляються й у кримінальних правопорушеннях проти власності. Довгий час суди по-різному оцінювали відкриті форми заволодіння майном: одні визнавали їх крадіжкою, інші – грабежем. Лише у 2024 році Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду, аналізуючи практику (зокрема у справах № 204/2070/22 від 23.05.2024 та № 344/2803/23 від 02.05.2024), підтвердив, що будь-яке відкрите викрадення чужого майна слід кваліфікувати як грабіж [7, с. 20-21]. Подібним чином у постановках ВС (справи № 295/17062/15-к, № 643/8436/18 та № 753/10540/22) розмежовано шахрайство і привласнення залежно від моменту виникнення умислу [8, с. 24]. Обидва напрями стали важливим етапом уніфікації судової практики та посилення довіри до кримінальної юстиції.

Отже, навіть у «традиційних» складах кримінальних правопорушень правильність кваліфікації має політичний вимір, адже забезпечує єдність практики та формує у громадян відчуття рівності перед законом. Це зближує український контекст із європейськими стандартами, які наголошують на передбачуваності кримінального закону. Європейський суд з прав людини у справі *The Sunday Times v. United Kingdom* (1979) підкреслив, що закон має бути достатньо чітким, аби особа могла орієнтувати свою поведінку відповідно до нього [9, § 49]. А у справі *Jorgic v. Germany* (2007) Суд зауважив, що тлумачення кримінальних норм національними судами є допустимим, але не повинно виходити за межі розумної передбачуваності [10, § 100–113]. Для України, яка рухається шляхом євроінтеграції, дотримання цих стандартів є обов'язковою умовою.

У цьому контексті важливо наголосити, що сучасна кримінально-правова кваліфікація дедалі більше виходить за межі внутрішнього правопорядку й інтегрується у сферу міжнародних стандартів та транснаціональних практик.

По-перше, кваліфікація стала одним із ключових інструментів виконання міжнародних зобов'язань України у сфері прав людини та міжнародного гуманітарного права. Застосування ст. 438 КК України («Порушення законів та звичаїв війни») на практиці показує, що національні суди змушені прямо спиратися на положення Женевських конвенцій 1949 р. і Додаткових протоколів 1977 р., а також брати до уваги напрацювання міжнародних кримінальних трибуналів щодо колишньої Югославії та Руанди. Такий підхід свідчить, що кваліфікація воєнних злочинів має не лише юридичне, а й політичне значення: від її коректності залежить не тільки справедливість у конкретному провадженні, але й міжнародний імідж України як держави, що дотримується гуманітарних стандартів. Верховний Суд у своїх оглядах 2023-2024 рр. підкреслив необхідність гармонізації національної практики з міжнародним правом, аби уникнути ризику подвійних стандартів [11].

По-друге, процеси цифровізації актуалізують новий вимір проблеми кваліфікації – у сфері кіберзлочинності. Зокрема, правозастосування стикається з труднощами у відмежуванні адміністративних правопорушень від кримінально протиправних діянь при втручанні у роботу комп'ютерних систем (ст. 361 КК України), створенні та розповсюдженні шкідливого програмного забезпечення (ст. 361-1 КК України), незаконному обігу інформації з обмеженим доступом (ст. 362 КК України). Аналіз судової практики, проведений у щорічних оглядах Верховного Суду, показав відсутність єдиних підходів до кваліфікації цієї категорії справ, що створює ризики порушення принципу правової визначеності та ускладнює формування узгодженої державної політики у сфері кібербезпеки [8]. У цьому вимірі кваліфікація виступає елементом національної безпеки, адже від її чіткості залежить ефективність протидії кібератакам і гібридним загрозам.

По-третє, кримінально-правова кваліфікація дедалі очевидніше набуває значення індикатора легітимності всієї кримінально-правової політики. У своїх дослідженнях українські науковці наголошують, що недотримання єдності кваліфікації в судовій практиці формує у суспільства відчуття вибірковості правосуддя, що руйнує довіру до державних інституцій [12]. Особливо небезпечно це в умовах воєнного стану та євроінтеграції, коли держава перебуває під пильною увагою міжнародних партнерів і громадянського суспільства. Тому кваліфікація виконує не тільки техніко-юридичну, але й політичну функцію – вона забезпечує стабільність правопорядку, легітимність рішень та відповідність європейським стандартам верховенства права.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що кримінально-правова кваліфікація є не лише техніко-юридичним інструментом, а й системоутворюючим елементом кримінально-правової політики держави. Її значення полягає у забезпеченні єдності правозастосування, формуванні довіри до правосуддя та реалізації міжнародних зобов'язань України у сфері гуманітарного і кримінального права. Аналіз сучасної практики засвідчив: по-перше, уніфікація кваліфікації у традиційних складах кримінальних правопорушень сприяє зміцненню правової визначеності; по-друге, застосування нових кримінально-правових норм виявило суттєві проблеми законодавчої техніки та необхідність чіткішого розмежування суміжних складів; по-третє, кваліфікація як воєнних, так і кіберзлочинів демонструє інтеграцію міжнародних стандартів у національну систему.

Отже, кримінально-правова кваліфікація в сучасних умовах виконує не лише правозастосовну, а й політичну функцію, що вимагає її подальшого доктринального осмислення, вдосконалення законодавчих конструкцій та гармонізації судової практики з європейськими підходами. Перспективи подальших наукових досліджень полягають у розробленні критеріїв кваліфікації для нових

форм злочинності, а також у виробленні методології, здатної забезпечити баланс між завданнями кримінально-правової політики та гарантіями прав людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 28.05.2025).
2. Борисов В.І., Фріс П.Л. Поняття кримінально-правової політики. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1. С. 15–31. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/6112> (дата звернення: 28.05.2025).
3. Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації. Київ: Юрінком Інтер, 2009. 512 с.
4. Хавронюк М.І. Колабораційна діяльність: нова стаття Кримінального кодексу. Центр політико-правових реформ, 28.04.2022. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/kolaboratsijna-diyalnist-pova-stattya-kryminalnogo-kodeksu/> (дата звернення: 28.05.2025).
5. Дудоров О.О., Мовчан Р.О. Відповідальність за пособництво державі-агресору: проблеми класифікації та вдосконалення кримінального закону. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2022. № 2 (18). С. 95–117. URL: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2022.18.266927> (дата звернення: 29.08.2025).
6. Вживання чи злочин: як Україна карає за колабораціонізм. Аналітичний звіт / Синюк О., Депутат Д., Вишневська І., Волковинська В., Червонна В., Єлігулашвілі М.; ред. Луньова О. Київ: Центр прав людини ZMINA, 2024. 104 с. URL: https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2024/07/colaboratz_print_ukr.pdf (дата звернення: 28.05.2025).
7. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду (актуальна практика). Рішення, внесені до ЄДРСР, за травень 2024 року / Упоряд.: управління аналітичної та правової роботи Касаційного кримінального суду департаменту аналітичної та правової роботи; заст. голови Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду к.ю.н. Н.О. Антонюк. Київ, 2024. 65 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ogliady/Oglyad_KKS_05_2024_1.pdf (дата звернення: 28.05.2025).
8. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду. Рішення, внесені до ЄДРСР, за I півріччя 2024 року / Упоряд.: управління аналітичної та правової роботи Касаційного кримінального суду департаменту аналітичної та правової роботи. Київ, 2024. 67 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ogliady/Oglyad_KKS_I_pivr_2024.pdf (дата звернення: 28.05.2025).
9. *The Sunday Times v. the United Kingdom* (No. 1), Judgment of 26 April 1979, Series A no. 30. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57584> (дата звернення: 28.05.2025).
10. *Jorgic v. Germany*, no. 74613/01, Judgment of 12 July 2007, ECHR 2007-III. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-81608> (дата звернення: 28.05.2025).
11. Марчук Н. Судова практика ККС ВС у справах, пов'язаних з війною: презентація, 20.09.2024. Верховний Суд. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/Prezent_sud_prakt_KKS_spravu_Viina_20_09_2024.pdf (дата звернення: 28.05.2025).
12. Глущенко М.І. Відмежування державної зради від пособництва державі-агресору. *Український політико-правовий дискурс*. 2025. 11. URL: <https://zenodo.org/records/15616853> (дата звернення: 30.05.2025).